

Наталія Завязкіна
Наталія Сагачко

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ФЕНОМЕНУ СТАРОСТІ

Завязкіна Наталія, Сагачко Наталія. Гендерні особливості ставлення до феномену старості. У статті наведено результати теоретичного та емпіричного дослідження гендерних особливостей ставлення до старості. На основі результатів проведеного емпіричного дослідження доведено, що існують певні психологічні чинники гендерних особливостей ставлення до феномену старості, виявлено наявність зв'язку між гендерними особливостями особистості та різними напрямками прояву смисложиттєвих орієнтацій, глибинних психологічних рис особистості, прийняття старості та ставленням до старості. Констатовано, що із зростанням рівня маскулінності зростає рівень осмислення свого життя як загалом, так і за окремими ознаками, що проявляється наявністю цілей та цілеспрямованістю в їх досягненні, інтересом до життєвого процесу у власному сьогоденні, наповненні його змістом, самореалізацією, відчуттям себе особистістю, що має вибір, аби будувати свій життєвий шлях відповідно до своїх уявлень. Виявлено, що, незалежно від статі, має значення прояв маскулінних якостей задля сприйняття життя як цікавого, наповненого особистим змістом, як безперервного процесу, а, отже, і прийняття старості як неодмінного етапу життєвого шляху.

***Ключові слова:** феномен старості, гендер, смисложиттєві орієнтації, психологічне благополуччя, самореалізація, психодіагностика.*

Zavyazkina, Nataliia, Sahachko, Nataliia. Gender characteristics of the attitude to the phenomenon of old age. The article presents the results of a theoretical and empirical study of gender characteristics of the attitude to old age. Based on the results of the conducted empirical research, it has been proven that there are certain psychological factors of gender characteristics of the attitude to the phenomenon of old age, the presence of a connection between gender characteristics of the personality and various directions of manifestation of meaningful life orientations, deep psychological traits of the personality, acceptance of old age and attitude to old age has been revealed. It has been established that with the growth of the level of masculinity, the level of understanding of one's life increases, both in general and according to individual signs, which are manifested by the presence of goals and purposefulness in their achievement, interest in the life process in one's own present, filling it with content, self-realization, the feeling of oneself as a person who has a choice to build his/her life path in accordance with his/her ideas. It was found that, regardless of gender, the manifestation of masculine qualities is important for perceiving life as interesting, filled with personal meaning, as a continuous process, and, therefore, accepting old age as an indispensable stage of life's journey.

***Keywords:** the phenomenon of old age, gender, meaningful life orientations, psychological well-being, self-realization, psychodiagnostics.*

Вступ. За останні десятиріччя надзвичайно нагальною постала проблема вивчення старіння та старості. Збільшення відсотку старшого покоління є незворотною глобальною тенденцією, спричиненою старінням та зростанням тривалості життя. Україна, разом з іншими розвинутими країнами, також стикається зі збільшенням кількості осіб похилого віку. Дані національного демографічного прогнозу свідчать про те, що до 2025 року понад 25% населення України буде старше 60 років. Україна входить до тридцятки країн з найвищою часткою осіб похилого віку за інформацією Міністерства соціальної політики (Міністерство соціальної політики України, 2018).

Зростання частки осіб старшого віку створює більше економічне навантаження на працездатне населення і може спричинити ейджизм - форму дискримінації на підставі віку, яка проявляється у негативному ставленні до населення старшого віку та сприйнятті його як обтяження для суспільства. Особи похилого віку часто стикаються з проблемами бідності, самотності, поганого здоров'я та соціальної незахищеності. Тому вивчення проблем старіння особистості в сучасності стає дуже важливим завданням.

Визначенню феномену старості, проблемам старості та старіння, переживання особистістю періоду старості (другої половини життя) та знаходження сенсу буття в цей період розвитку особистості присвячені роздуми та дослідження К.Ясперса, К.Г.Юнга, Е.Еріксона, Дж. Пека, Д.Біррена, К.Шрутца та інших представників психологічної науки.

Крім того, відмінність у старінні однієї особи від іншої має і гендерний аспект. Дослідженнями гендеру займалися Р.Столлер, Ш.Берн, Е.Гідденс, О.Вейнінгер, С.Бем та інші.

Разом з цим, питання гендерних особливостей у ставленні до старості у наукових працях освітлене недостатньо, воно є актуальним і тому потребує детального розгляду.

Мета дослідження: дослідити психологічні чинники формування ставлення до старості в залежності від гендеру, визначити особливості прояву таких гендерних відмінностей.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові джерела з питань розуміння феномену старості та старіння, гендерних особливостей ставлення до старості. Проаналізувати підходи до визначення таких понять, як «старість», «гендер» та «гендерні особливості».

2. Емпірично дослідити психологічні чинники гендерних особливостей ставлення до феномену старості.

3. Проаналізувати відмінності прояву гендерних особливостей у ставленні до феномену старості.

Методи та організація дослідження. Для вирішення поставлених завдань було використано наступні методики: 1. Теоретичні: аналіз та узагальнення існуючих у психології знань щодо вивчення феномену старості, старіння та гендерних особливостей у їх вияві. 2. Емпіричні: авторську Анкету (з питаннями стосовно ставлення до старості), Тест «Маскулінність-фемінність» С. Бем; Тест смисложиттєвих орієнтацій (далі - тест СЖО); Опитувальник Е. Дінера «Шкала задоволеності життям»; Короткий п'ятифакторний опитувальник особистості ТІРІ (українська адаптація І. Галецької). З метою виміру рівня взаємозв'язків між гендерними відмінностями особистості і ступенем їх адаптації до прояву, усвідомлення віково-часових змін та відношення до старості було застосовано методи математичної і статистичної обробки даних за допомогою програми JAMOVI 2.3.18 для опрацювання результатів дослідження.

Вибірка. Вибірка становила 68 осіб віком від 25 до 60+ років (сформовано дві групи: 32 чоловіків (що складає 43% від вибірки) та 36 жінок (57% від вибірки), переважна більшість респондентів з вищою освітою; перебувають у шлюбі/відносинах; мають дітей. Дослідження було проведене в містах Києві та Чернігові, а також в Київській, Чернігівській та Полтавській областях України. Від всіх учасників дослідження було отримано інформовану згоду на використання отриманих даних.

Результати дослідження та їх обговорення.

Стосовно першого завдання нашого дослідження (Теоретична частина) було виявлено, що ставлення особистості до старості має різновиди. Ф.Гізе розглядає існування трьох типів особливостей ставлення літніх людей до старості:

1) Негативіст - цей тип особистості ставиться до старості негативно, і не хоче визнавати, що старіння впливає на фізичний і психічний стан. Негативісти часто демонструють психологічний дискомфорт, незадоволеність своїм становищем і оточенням, не хочуть визнавати, що їм необхідні допомога і підтримка. Вони можуть бути агресивними, замкненими, зневіреними, згубленими в своїх думках і почуттях. Негативісти відмовляються приймати зміни і, звичайно, прагнуть залишатися в стані, який був у молодості.

2) Екстравертна особистість добре сприймає настання старості і відчуває його в контексті оточення також і після досягнення пенсійного віку. Вона цікавиться молоддю, відчуває відмінності в поглядах та інтересах між особами різного віку, в той же час перетинається із відходом представників з оточення, змінами в родинному житті, інноваціями в технічній галузі, в соціумі.

3) Інтровертована особистість дуже сильно страждає від процесу старіння. Вона проявляє менший інтерес до нового досвіду, а замість цього згадує минуле. Її цікавлять метафізичні питання, вона проявляє менше емоційності та сексуальності і більше прагне до умиротворіння (Павелків, 2011; Подорожний, 2017).

К. Шрутц і Дж. Біррен розглядають старіння як складний процес, що складається з декількох взаємозв'язаних аспектів. Перший аспект – "senescing" (старіння біологічне) - це збільшення вразливості організму та підвищеної ймовірності смерті. Крім того, старіння супроводжується змінами в ролях у суспільстві, які призводять до змін у поведінці та статусі людини в соціумі. Цей аспект старіння відомий як "eldering". Також варто згадати про психологічне старіння або "geronting". Це поняття охоплює вибір і адаптацію до процесів старіння, уміння приймати рішення та розробляти стратегії для подолання труднощів (Павелків, 2011; Подорожний, 2017).

Дж. Тернер та Д. Хелмс також класифікують старіння як взаємозв'язок процесів: старіння психологічне, старіння біологічне та старіння соціальне (Павелків, 2011; Подорожний, 2017).

Теоретична модель, яку сформулював німецький психолог Пауль Б.Балтес, підкреслює, що процес зміни віку, що протікає впродовж життя, має багато аспектів та напрямків та є пластичним, тобто включає втрати і досягнення. Розвиток залежить від складної взаємодії різних факторів, таких як зміни у зовнішньому соціальному середовищі, внутрішні біологічні процеси та їх взаємодії.

Така модель дозволяє більш точно виявити загальні та унікальні особливості розвитку, які є характерними для конкретних поколінь або індивідуальних особистостей (Baltes, 1990).

Крім того, існує таке поняття, як страх старості, який зазвичай проявляється у вигляді тривоги та нав'язливих думок щодо власного старіння та недієздатності. Можна зазначити деякі гендерні відмінності у прояві цього питання.

Чоловіки відчувають страх старості із різних причин, зокрема бояться втратити свою роль у сім'ї та заробітну плату, стати немічними і втратити свій статус у суспільстві. Із приходом старості, вони можуть почувати себе менш корисними та потребують допомоги. Крім того, страх перед втратою пам'яті та розвитком хвороби Альцгеймера також важливі для чоловіків. Страх самотності та смерті також є поширеним серед чоловіків у похилому віці (Chen, Maung, & Rowe, 2021).

У жінок страх старості часто виникає через побоювання втратити свій молодий та привабливий вигляд, страх змін в зовнішності, таких як зморшки та набирання зайвої ваги. Також виникає страх залишитися самотньою та непотрібною, як тягар для близьких і друзів. Жінки можуть страждати від проблем зі здоров'ям, страхуватись від хвороб та немічності.

Страх старості може проявлятися не тільки у похилому, але й у молодому віці, коли люди усвідомлюють, що все матеріальне коли-небудь закінчиться, включаючи їхню молодість, здоров'я та можливості. Це також може приводити до страху самотності та смерті.

У людини може виникнути сильна тривога щодо швидкості протікання часу, вона може переживати через те, що не зможе встигнути здійснити задумане, наприклад, побудувати свій власний будинок, одружитися, виховати дітей та забезпечити їх фінансово, або здійснити успішну кар'єру.

Часто люди відчувають страх старості, пов'язаний зі страхом втрати молодості та привабливості, а також боязню бути самотнім та нікому не потрібним. Цей страх («геронтофобія») може проявлятися і в молодому віці, коли людина усвідомлює те, що все, що вона має, колись закінчиться. Наприклад, людина може турбуватися про те, що не встигне досягти певних цілей до того, як почнуться вікові зміни. Більшість людей також відчувають нехтування та неприязнь до літніх людей, що також пов'язано зі страхом старості. Важливо приймати процес старіння як природний і неминучий, з відчуттям радості та задоволення на кожному етапі життя (Burn, 1996; Grace & Baucum, 2001; Кухта, 2016; Кухта, 2017; Коваль, 2022 та ін.).

Емпіричне дослідження психологічних чинників гендерних особливостей ставлення до старості було проведено в містах Києві та Чернігові, а також в Київській, Чернігівській та Полтавській областях України.

На початковому етапі дослідження, на основі аналізу існуючих теоретичних моделей, ми з'ясували, що домінуючою «психологічною статтю», як у чоловіків, так і у жінок, являється андрогінність (Vem, 1981).

В ході проведення дослідження, вибірку було розділено на дві підгрупи: фемінні (в т.ч. ті, що мають андрогінний тип з тяжінням до фемінності) – 38 осіб, та маскулінні (в т.ч. ті, що мають андрогінний тип з тяжінням до маскулінності) – 30 осіб.

На початку нами було застосовано *метод кореляційного аналізу* (Табл. 1).

Таблиця 1

Взаємозв'язки між ознаками «Маскулінність», «Фемінність», «Андрогінність» та загальним показником осмисленості життя

Найменування показника	Найменування показника	Значення
Маскулінність	Коефіцієнт Спірмена	0.320
	Статистична значущість (p)	0.008
Основний індекс (IS) - Андрогінність	Коефіцієнт Пірсона	-0.269
	Статистична значущість (p)	0.027

Було встановлено позитивну помірну кореляцію між ознакою «Маскулінність» та загальним показником осмисленості життя: коефіцієнт Спірмена 0.320 на рівні статистичної значущості $p=0.008$. Зважаючи на помірність зв'язку та звертаючи увагу на рівень статистичної значущості, можна стверджувати, що прояв рис, притаманних маскулінності, супроводжується помірним зростанням осмисленості життя. Щодо ознаки «Фемінність», то не встановлено статистично значущої кореляції. Виявлено слабку негативну кореляцію між основним індексом (IS), що визначає рівень андрогінності, та загальним показником ОЖ: коефіцієнт Пірсона -0.269 на рівні статистичної значущості $p=0.027$, тобто із зростанням рівня андрогінності зменшується рівень осмисленості життя. Однак треба звернути увагу, що це слабкий кореляційний взаємозв'язок.

Далі було досліджено кореляції між змінними «Маскулінність», «Фемінність», «Основний індекс IS–Андрогінність» та субшкалами тесту СЖО. Не було виявлено статистично значущих кореляцій по відношенню до змінних «Фемінність», «Основний

індекс IS – Андрогінність» та субшкалами тесту СЖО. Для змінної «Маскулінність» визначено статистично підтвержені кореляційні зв'язки із такими субшкалами (Табл. 2).

Таблиця 2

Взаємозв'язки між ознакою «Маскулінність» та субшкалами тесту СЖО

Найменування показника	Найменування показника	Маскулінність
Цілі у житті	Коефіцієнт Спірмена	0.300
	Статистична значущість (p)	0.013
Процес життя	Коефіцієнт Спірмена	0.353
	Статистична значущість (p)	0.003
Результат життя	Коефіцієнт Спірмена	0.289
	Статистична значущість (p)	0.017
Локус контролю - Я	Коефіцієнт Спірмена	0.457
	Статистична значущість (p)	<.001

Встановлено помірну позитивну кореляцію між маскулінністю та:

- субшкалою «Цілі у житті»: коефіцієнт Спірмена 0.300 при $p=0.013$;
- субшкалою «Процес життя»: коефіцієнт Спірмена 0.353 при $p=0.003$;
- субшкалою «Результат життя»: коефіцієнт Спірмена 0.289 при $p=0.017$;
- та виражену позитивну кореляцію між маскулінністю та субшкалою «Локус контролю– Я»: коефіцієнт Спірмена 0.457 при $p<0.001$;
- відсутня статистично значуща кореляція із субшкалою «Локус контролю – життя».

При дослідженні питання: яким чином взаємопов'язані ознаки «Фемінність», «Маскулінність», «Основний індекс (IS)» («Андрогінність») та «Індекс задоволеності життям», «Екстравертованість», «Дружелюбність», «Доброзичливість», «Емоційна стабільність», «Відкритість новому досвіду» були виявлені наступні кореляції (результати надані в Табл. 3).

Таблиця 3

Взаємозв'язки між змінними

Найменування показника	Найменування показника	Маскулінність	Фемінність	Андрогінність
Екстравертованість	Коефіцієнт Спірмена	0.293		-0.241
	Статистична значущість (p)	0.015		0.048
Відкритість новому досвіду	Коефіцієнт Спірмена		-0.296	
	Статистична значущість (p)		0.014	

Встановлено помірну позитивну кореляцію між змінною «Маскулінність» та шкалою «Екстравертованість»: коефіцієнт Спірмена 0.293 на рівні статистичної значущості $p=0.015$. Зважаючи на помірність зв'язку та звертаючи увагу на рівень статистичної значущості, можна стверджувати, що прояв рис, притаманних маскулінності, супроводжується помірним зростанням екстравертованості. Прогнозуємо, що екстравертна особистість добре сприймає настання старості і відчуває його в контексті навколишнього світу. Така особистість є активною, оптимістичною, товариською і спроможною до комунікативності. Вона схильна до соціальних взаємодій та пошуку активності.

Виявлено слабку негативну кореляцію між «Андрогінністю» та шкалою «Екстравертованість»: коефіцієнт Спірмена -0.241 на рівні статистичної значущості 0.048, тобто із зростанням рівня андрогінності відповідно зменшуються і прояви екстравертованості.

Також встановлено помірну негативну кореляцію між змінною «Фемінність» та шкалою «Відкритість новому досвіду»: коефіцієнт Спірмена -0.296 на рівні статистичної значущості 0.014. Можемо припустити, що із підвищенням рівня фемінності особистості зростають прояви консервативності, прихильності до традиційних цінностей, прагматичності у виборі та недовіри до незнайомого.

Також дослідили взаємозв'язки між проявами ставлення до старості (питання авторської анкети) та змінними «Маскулінність», «Фемінність» та «Андрогінність» (Табл. 4).

Таблиця 4

Взаємозв'язки між змінними

Найменування показника	Найменування показника	Маскулінність	Фемінність	Андрогінність
Ставлення до старості (питання 1-9)	Коефіцієнт Спірмена	-0.253	0.269	0.318
	Статистична значущість (p)	0.037	0.027	0.008
Ставлення до старості (питання 1-3)	Коефіцієнт Спірмена	-0.314	0.349	0.419
	Статистична значущість (p)	0.009	0.004	<.001

Встановлено негативну помірну кореляцію між ознакою «Маскулінність» та ставленням до старості. Зважаючи на помірність зв'язку та звертаючи увагу на рівень статистичної значущості, можна стверджувати, що прояв рис, притаманних маскулінності, супроводжується помірним толерантним ставленням до старості як до незворотного життєвого процесу. Щодо ознак «Фемінність» та «Андрогінність», то виявлено позитивні помірні кореляції, тобто із зростанням рівня фемінності та андрогінності наростає занепокоєність настанням старості та її проявами.

Переважає більшість представників маскулінної частини вибірки ставить до розуміння старості та проявів, пов'язаних із нею, як до нормальних віково-часових змін особистості, усвідомленого життєвого процесу.

Отримані результати (Табл. 5) підтверджують статистично значиму розбіжність між середніми значеннями маскулінної та фемінної груп.

Таким чином, із зростанням рівня маскулінності зростає рівень осмислення свого життєвого шляху як загалом, так і за окремими ознаками, що проявляються наявністю цілей та цілеспрямованістю в їх досягненні, інтересом до життєвого процесу у власному сьогоденні, наповнення його змістом, самореалізацією, відчуттям себе як такої особистості, що має вибір, аби будувати своє життя відповідно до своїх уявлень. Тобто можна припустити, що старість сприймається особистістю як неодмінність життєвого процесу при втіленні власного життєвого задуму та задоволення від пройденого шляху, маючи змогу будувати перспективи на майбутнє.

Таблиця 5

Перевірка рівності середніх значень між маскулінною та ремінною частинами вибірки за питаннями авторської анкети стосовно ставлення до старості

Найменування показника	Критерій	Статистика	Ступені свободи	р-рівень	Альтернативна гіпотеза
Ставлення до старості (питання 1-9)	Уелча-t	3.15	58.9	0.003	
	U критерій Манна-Уїтні	356		0.008	маскулінні ≠ фемінні
Ставлення до старості (питання 1-3)	Уелча-t	4.50	63.8	<.001	
	U критерій Манна-Уїтні	279		<.001	маскулінні ≠ фемінні

Для підтвердження або спростування впливу маскулінності на осмисленість життя і, як наслідок, сприйняття віково-часових змін, застосовано *регресійний аналіз*. Метод регресійного аналізу - метод визначення відокремленого і спільного впливу факторів на результативну ознаку та кількісної оцінки цього впливу шляхом використання відповідних критеріїв (результати регресійного аналізу в рамках даного емпіричного дослідження наведені в Табл. 6-11).

Таблиця 6

Результати регресійного аналізу для першої регресійної моделі

Загальний показник ОЖ			
Предиктори	Коефіцієнт (г)	Стандартна похибка	Статистична значущість (р)
Константа	74.35	7.58	<0.001
Маскулінність	38.00	11.07	0.001
Стать: Чоловік-Жінка	-3.04	4.20	0.471

За результатом регресійного аналізу доля варіації рівня загального показника («Осмисленість життя») пояснюється варіацією впливу незалежної змінної «Маскулінність» ($p=0.001$). Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0.143$ визначає, що доля варіації загального рівня осмисленості життя пояснюється варіацією вище зазначеного предиктора на 14.3%. Інші 85.7 % пояснюються дією інших чинників. При цьому фактор приналежності до статі не є впливовим ($p=0.471$), а важливим є саме прояв рис, притаманних маскулінності.

Таблиця 7

Коефіцієнт детермінації для першої регресійної моделі

Регресійна модель	R	R ²
1	0.378	0.143

За результатами попереднього аналізу створено другу регресійну модель:

Результати регресійного аналізу для другої регресійної моделі

Процес життя			
Предиктори	Коефіцієнт (r)	Стандартна похибка	Статистична значущість (p)
Константа	18.40	2.61	<0.001
Маскулінність	14.70	3.66	<0.001

Встановлений вплив предиктора «Маскулінність» на змінну «Процес життя» ($p < 0.001$). Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0.184$ визначає, що доля варіації розуміння процесу життя як неперервного пояснюється варіацією рівня маскулінності на 18.4 %. Інші 81.6 % пояснюються дією інших чинників.

Таблиця 9

Коефіцієнт детермінації для другої регресійної моделі

Регресійна модель	R	R ²
2	0.429	0.184

Для розуміння, яким чином маскулінність впливає на усвідомлення себе «господарем» власного життя та здатність керувати ним, а отже і старістю, що сприйматиметься не як етап занепаду та немічі, розглядаємо наступне.

Таблиця 10

Результати регресійного аналізу для третьої регресійної моделі

Локус контролю - Я			
Предиктори	Коефіцієнт (r)	Стандартна похибка	Статистична значущість (p)
Константа	13.00	1.63	<0.001
Маскулінність	10.00	2.28	<0.001

Встановлений вплив предиктора «Маскулінність» на змінну «Локус контролю - Я» ($p < 0.001$). Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0.211$ визначає, що доля варіації усвідомлення респондентами себе як «керуючим своїм життям» пояснюється варіацією рівня маскулінності на 21.1 %. Інші 78.9 % пояснюються дією інших чинників.

Таблиця 11

Коефіцієнт детермінації для третьої регресійної моделі

Регресійна модель	R	R ²
3	0.460	0.211

Таким чином, незалежно від статі, має значення прояв маскулінних якостей задля сприйняття життя як цікавого, наповненого особистим змістом, як безперервного процесу, а, отже, і прийняття старості як неодмінного етапу життєвого шляху. Однак, оскільки було встановлено нерівномірність розподілу за ключовими ознаками, дані висновки можна застосувати лише для досліджуваної вибірки.

Також було вирішено застосувати *факторний аналіз* для шкал всіх обраних методик нашого дослідження задля того, щоб встановити латентні фактори, зокрема, для розуміння, з якими шкалами найбільше пов'язані показники «Маскулінність» та «Фемінність».

При проведенні перевірки на міру адекватності вибірки «Шкала задоволеності життям» мала низький результат ($MSA = 0.384$), тому при проведенні факторного аналізу ми вилучили цю методику.

Спочатку за результатами факторного аналізу (Метод найменших залишків з обертанням «Облімін»), було виділено два фактори (дані наведені в Табл. 12):

- Фактор 1: «Маскулінність», всі субшкали Тесту СЖО (прямий внесок в фактор) та «Ставлення до старості» - питання з авторської анкети стосовно ставлення до старості (обернений внесок);

- Фактор 2: всі шкали короткого п'ятифакторного опитувальника особистості ТІРІ.

Таблиця 12

Результати факторного аналізу (при виборі двох факторів)

Найменування	Фактори		Унікальність
	Фактор 1	Фактор 2	
Маскулінність	0.411		0.799
Фемінність			0.904
Цілі у житті	0.944		0.106
Процес життя	0.835		0.302
Результат життя	0.625		0.595
Локус контролю - Я	0.910		0.171
Локус контролю - життя	0.693		0.482
Екстравертованість		0.433	0.805
Дружелюбність		0.790	0.375
Добросовісність		0.642	0.566
Емоційна стабільність		0.530	0.715
Відкритість новому досвіду		0.625	0.609
Ставлення до старості (питання 1-9)	-0.332		0.887

Обираючи опцію вибору трьох факторів (Метод найменших залишків з обертанням «Облімін»), було сформовано наступні фактори (дані наведені в Табл. 13):

- Фактор 1: «Маскулінність» зі шкалами тесту СЖО;

- Фактор 2: всі шкали короткого п'ятифакторного опитувальника особистості ТІРІ;

- Фактор 3: «Фемінність» (обернений внесок), «Ставлення до старості» (обернений внесок), «Маскулінність» (прямий внесок) та «Відкритість новому досвіду» (прямий внесок).

Проводячи факторний аналіз окремо на питаннях «Ставлення до старості» з авторської анкети (Метод найменших залишків з обертанням «Облімін»), було виділено два фактори (дані наведені в табл.14):

- Фактор 1: Питання 1. «Занепокоєння неминучістю старості» та 2. «Занепокоєння віковими змінами» (роблять прямий внесок).

- Фактор 2: Питання 3. «Лякають проблеми зі здоров'ям», 5. «Лякає питання погіршення матеріального становища» (прямий внесок), 8. «Ставати старшим виявилось легше» (обернений внесок).

Таблиця 13

Результати факторного аналізу (при виборі трьох факторів)

Найменування	Фактори			Унікальність
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	
Маскулінність	0.325		0.377	0.737
Фемінінність			-0.441	0.764
Цілі у житті	0.925			0.104
Процес життя	0.837			0.283
Результат життя	0.572			0.593
Локус контролю - Я	0.909			0.152
Локус контролю - життя	0.720			0.447
Екстравертованість		0.404		0.804
Дружелюбність		0.836		0.287
Добросовісність		0.724		0.412
Емоційна стабільність		0.502		0.722
Відкритість новому досвіду		0.589	0.369	0.514
Ставлення до старості (питання 1-9)			-0.508	0.683

Таблиця 14

Результати факторного аналізу, застосованого для питань «Ставлення до старості» авторської анкети

Найменування	Фактори		Унікальність
	Фактор 1	Фактор 2	
1.Занепокоєння неминучістю старості	0.995		0.0474
2. Занепокоєння віковими змінами	0.740		0.3247
3.Лякають проблеми зі здоров'ям		0.398	0.7050
4.Подобається бути наставником (*)			0.9390
5. Лякає питання погіршення матеріального становища		0.826	0.3246
6. Бачать приємне у старінні (*)			0.9862
7. Приймають себе з віком (*)			0.9308
8. Ставати старшим виявилось легше		-0.361	0.8757
9. Все важче заводити друзів(*)			0.9414

* - відсутній внесок у формуванні фактора

Проводячи факторний аналіз на питаннях «Ставлення до старості» авторської анкети (Метод найменших залишків з обертанням «Облімін») було виділено три фактори (дані наведені в Табл. 15):

- Фактор 1: «Маскулінність» зі субшкалами тесту СЖО;
- Фактор 2: всі шкали короткого п'ятифакторного опитувальника особистості ТІРІ;
- Фактор 3: «Фемінність» (прямий внесок), «Відкритість новому досвіду» (обернений внесок). Та питання «Ставлення до старості» авторської анкети: 1. «Занепокоєння неминучістю старості», 2. «Занепокоєння віковими змінами», 3. «Лякають проблеми зі здоров'ям», 5. «Лякає питання погіршення матеріального становища». Всі питання роблять прямий внесок у Фактор 3.

Таблиця 15

Результати факторного аналізу, характеристика виділених факторів

Найменування	Фактори			Унікальність
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	
1. Занепокоєння неминучістю старості			0.770	0.356
2. Занепокоєння віковими змінами			0.846	0.280
3. Лякають проблеми зі здоров'ям			0.534	0.732
4. Подобається бути наставником (*)				0.900
5. Лякає питання погіршення матеріального становища			0.316	0.819
6. Бачать приємне у старінні (*)				0.937
7. Приймають себе з віком (*)				0.969
8. Ставати старшим виявилось легше (*)				0.896
9. Все важче заводити друзів(*)				0.974
Маскулінність	0.310			0.787
Фемінність			0.363	0.829
Цілі у житті	0.918			0.106
Процес життя	0.883			0.257
Результат життя	0.555			0.569
Локус контролю - Я	0.914			0.173
Локус контролю - життя	0.715			0.469
Екстравертованість		0.471		0.760
Дружелюбність		0.748		0.436
Добросовісність		0.712		0.458
Емоційна стабільність		0.513		0.716
Відкритість новому досвіду		0.605	-0.312	0.538

* - відсутній внесок у формуванні фактора

Таким чином, результати факторного аналізу дозволили виявити об'єктивно існуючі фактори, які впливають на структуру зв'язків між окремими психологічними чинниками

гендерних особливостей ставлення до феномену старості та підтвердили результати кореляційного та регресійного аналізу в межах даного емпіричного дослідження.

Висновки.

На основі результатів проведеного емпіричного дослідження ми маємо змогу констатувати те, що існують певні психологічні чинники гендерних особливостей ставлення до феномену старості, виявлено наявність зв'язку між гендерними особливостями особистості та різними напрямками прояву смисложиттєвих орієнтацій, глибинних психологічних рис особистості, прийняття старості та ставленням до старості.

На етапі кореляційного аналізу було констатовано, що із зростанням рівня маскулінності зростає рівень осмислення свого життя як загалом, так і за окремими ознаками, що проявляються наявністю цілей та цілеспрямованістю в їх досягненні, інтересом до життєвого процесу у власному сьогоденні, наповнення його змістом, самореалізацією, відчуттям себе особистістю, що має вибір, аби будувати свій життєвий шлях відповідно до своїх уявлень. Тобто, можна припустити, що старість сприймається людиною як неодмінність життєвого процесу при втіленні власного життєвого задуму та задоволення від пройденого шляху, маючи змогу будувати перспективи на майбутнє.

За допомогою регресійного аналізу було виявлено, що, незалежно від статі, має значення прояв маскулінних якостей задля сприйняття життя як цікавого, наповненого особистим змістом, як безперервного процесу, а, отже, і прийняття старості як неодмінного етапу життєвого шляху.

Результати факторного аналізу також дозволили виявити об'єктивно існуючі фактори, які впливають на структуру зв'язків між окремими психологічними чинниками гендерних особливостей ставлення до феномену старості та підтвердили результати кореляційного та регресійного аналізу в межах даного емпіричного дослідження.

Важливо відмітити, що серед учасників не було осіб з виразною маскулінністю або фемінністю. Це може пояснюватися тим, що андрогінний тип особистості є найпристосованішим у сучасному суспільстві, що постійно змінюється і накладає певні норми поведінки та взаємодії на особистість.

Перспективи подальших досліджень. Однак, оскільки було встановлено нерівномірність розподілу за ключовими ознаками, дані висновки можна застосувати лише для досліджуваної вибірки. Дані дослідження мають бути доповнені результатами на більшій вибірці.

Література

1. Коваль, А. (2022). Типові гендерні образи літніх людей в українських серіалах. *Український інформаційний простір*, 1(9), 88-98.
2. Кухта, М. (2016). Старші люди в Україні: соціальні стереотипи та феномен «консервації віку». *Матеріали XXV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку. Зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький*, 25, 30-32.
3. Кухта, М. (2017). Життєві перспективи людей старшого віку, що перебувають під соціальною опікою: досвід емпіричного дослідження. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 131-148.
4. Міністерство соціальної політики України (2018, Січень 29). Демографічні тенденції в Україні потребують комплексного підходу на державному рівні. <https://www.msp.gov.ua/news/14711.html>
5. Павелків, Р. В. (2011). *Вікова психологія*. Кондор.
6. Подорожний, В. Г. (2017). Старість як психологічний феномен. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*, 2, 157-163.
7. Ткалич, М. Г. (2011). *Гендерна психологія*. Академвидав.
8. Ушакова, І. М. (2014). *Геронтопсихологія: підручник*. НУЦЗУ.
9. Baltes, P. V., & Baltes, M. M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. In P. V. Baltes M. M. Baltes (Eds.), *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences*, (pp. 1-34). Cambridge University Press.
10. Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88(4), 354-364.
11. Burn, S. M. (1996). *The Social Psychology of Gender*. McGraw-Hill Humanities/SocialSciences/Languages.
12. Chen, C., Maung, K., & Rowe, J.W. (2021). Gender differences in countries' adaptation to societal ageing: an international cross-sectional comparison. *The Lanset. Healthy Longevity*, 2(8), 460-469.

13. Diener, E. (2009). The science of well-being: the collected work. *Series: Social Indicators Research Series, 37*, 274.
14. Craig, G. J., & Baucum, D. (2001). *Human Development*. Pearson College Div.

References

1. Koval, A. (2022). Typovi genderni obrazy litnikh lyudei v ukrainskykh serialakh [Typical gender images of the elderly in Ukrainian TV series]. *Ukrainskyi informatsiynyi prostir, 1(9)*, 88-98. [In Ukrainian]
2. Kukhta, M. (2016). Starshi lyudy v Ukraini: sotsialni stereotypy ta fenomen «konservatsii viku» [Senior people in Ukraine: social stereotypes and the phenomenon of "age conservation"]. *Materialy KhKhV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii «Vitchyznyana nauka na zlami epokh: problemy ta perspektyvy rozvytku. Zb. nauk. prats. Pereyaslav-Khmelnyskyi. 25*, 30-32. [In Ukrainian]
3. Kukhta, M. (2017). Zhyttyevi perspektyvy lyudei starshogo viku, scho perebuvaют pid sotsialnoyu opikoyu: dosvid empirychnogo doslidzhennya [Life prospects of older people under social care: findings of empirical research]. *Sotsiologia: teoria, metody, marketyng, 2*, 131-148. [In Ukrainian]
4. *Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy (2018, Sichen 29). Demografichni tendentsii v Ukraini potrebuyut kompleksnogo pidkhodu na derzhavnomu rivni [Ministry of Social Policy of Ukraine (2018, January 29). Demographic trends in Ukraine require a comprehensive approach at the state level]. <https://www.msp.gov.ua/news/14711.html> [In Ukrainian]*
5. Pavelkiv, R. V. (2011). *Vikova psykhologia [Developmental psychology]*. Kondor. [In Ukrainian]
6. Podorozhnyi, V. G. (2017). Starist yak psykhologichnyi fenomen [Old age as a psychological phenomenon]. *Naukovyi visnyk Mykolaiivskogo natsionalnogo universytetu imeni V. O. Sukhomlynskogo. Psykhologichni nauky, 2*, 157-163. [In Ukrainian]
7. Tkalych, M. G. (2011). *Genderna psykhologia [Gender psychology]*, Akademvydav. [In Ukrainian]
8. Ushakova, I. M. (2014). *Gerontopsykhologia [Gerontopsychology]*. NUTsZU. [In Ukrainian]
9. Baltes, P. B., & Baltes, M. M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. In P. B. Baltes M. M. Baltes (Eds.), *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences*, (pp. 1-34). Cambridge University Press.
10. Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review, 88(4)*, 354-364.
11. Burn, S. M. (1996). *The Social Psychology of Gender*. McGraw-Hill Humanities/SocialSciences/Languages.
12. Chen, C., Maung, K., & Rowe, J.W. (2021). Gender differences in countries' adaptation to societal ageing: an international cross-sectional comparison. *The Lanset. Healthy Longevity, 2(8)*, 460-469.
13. Diener, E. (2009). The science of well-being: the collected work. *Series: Social Indicators Research Series, 37*, 274.
14. Craig, G. J., & Baucum, D. (2001). *Human Development*. Pearson College Div.

Відомості про авторів

Завязкіна Наталія, докторка психологічних наук, професорка кафедри клінічної психології, Київський інститут сучасної психології та психотерапії, Київ, Україна

Zaviazkina, Nataliia, Doctor of Psychological Sciences, Professor, the Department of Clinical Psychology, Kyiv Institute of Modern Psychology and Psychotherapy, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5565-8959>

E-mail: nmuz@ukr.net

Сагачко Наталія, магістр психології, Київський інститут сучасної психології та психотерапії, Київ, Україна

Sahachko, Nataliia, MA in Psychology, Kyiv Institute of Modern Psychology and Psychotherapy, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-1686-7106>

E-mail: sagachko@ukr.com

Отримано 25 вересня 2023 р.

Рецензовано 16 жовтня 2023 р.

Прийнято 23 жовтня 2023 р.